

МЕТАФОРИЧНЕ ЗОБРАЖЕННЯ ПРИРОДИ В НОВЕЛІСТИЦІ М. КОЦЮБІНСЬКОГО МОЛДАВСЬКОГО ЦИКЛУ

Стаття присвячена аналізу метафори як засобу відтворення природи в новелах М. Коцюбинського молдавського циклу («Для загального добра», «На віру», «Відьма»). З'ясовано, що письменник надає перевагу антропоморфним образам, які реалізуються за допомогою метафоричних конструкцій різної формально-граматичної й семантичної структури. Розгляд метафор за граматичною будовою виявляє у творах автора продуктивність дієслівних та іменних метафор із перевагою дієслівних. У складі останніх особливе місце посідають дієслова із семантикою «руху».

Ключові слова: М. Коцюбинський, метафора, антропоморфна метафора, генітивна метафора, дієслівна метафора.

Тимченко Ю.А. Метафорическое изображение природы в новеллистике М. Коцюбинского молдавского цикла. Статья посвящена анализу метафоры как средства воспроизведения природы в новеллах М. Коцюбинского молдавского цикла («Для общего добра», «На веру», «Ведьма»). Выяснено, что писатель отдает предпочтение антропоморфным образам, которые реализуются с помощью метафорических конструкций различной формально-грамматической и семантической структуры. Рассмотрение метафор по грамматическому строению обнаруживает в произведениях автора производительность глагольных и именных метафор с преобладанием глагольных. В составе последних особое место занимают глаголы с семантикой «движения».

Ключевые слова: М. Коцюбинский, метафора, антропоморфная метафора, генитивная метафора, глагольная метафора.

Timchenko Yu.O. Metaphorical Image of Nature in M. Kotsyubynskyi's Short Stories of Moldavian Cycle. The article analyzes metaphors as a means of nature description in M. Kotsyubynskyi's Short Stories of Moldavian Cycle. ("For the common good", "On Faith", "The Witch"). Metaphor is a means of figurative language that is embodied in the author's intent by using analogies and various connotative meanings. Being presented in these short stories as metaphorical units, space objects are various as for the lexical and semantic types. It is found that the author prefers anthropomorphic images, which are implemented using metaphorical units of different grammatical and semantic structure. Personification is due to the transfer of physiological and psychological properties of people to the nature objects. Being intensified with new details, such metaphors become signs of the original imagery in M. Kotsyubynskyi's texts.

Metaphors researching to specify the grammatical structure demonstrates the efficiency of verb and substantive metaphors with the prevalence of the verb. Among the verb metaphors a special attention is paid to ones with the meaning of "movement" to create a dynamic and vivid landscapes.

Keywords: M. Kotsyubynskyi, metaphor, anthropomorphic metaphor, genitive metaphor, verb metaphor.

Однією з найхарактерніших ознак творчості М. Коцюбинського є своєрідна словесна образність. Його твори містять значну кількість матеріалу тропейного змісту, зокрема метафоричного.

Метафора в художньому тексті є одним із найбільш досліджуваних об'єктів (О. Варинська, Н. Варич, В. Вовк, С. Єрмоленко, Т. Єщенко, Т. Кіс, Л. Кравець, Д. Лісничий, Л. Мацько, Л. Пустовіт, Л. Ставицька, Г. Сютя, О. Тищенко та ін.). Постійне перебування метафори в полі зору мовознавців

зумовлене складністю її природи, адже «сутність, природу, внутрішню організацію і зовнішні зв'язки досліджували і в лінгвістичному руслі, і у філософському. Процес наукового осмислення метафори в межах цих напрямів відбувався не ізольовано, а взаємоскорельовано. Лінгвістичні дослідження проводили на основі філософських методологій, відповідно до яких вибудовували систему дослідницьких принципів та способів вивчення метафори, а у філософських теоріях нерідко враховували результати лінгвістичних студій цього феномену» – зазначає Л. Кравець [3: 5].

Основною сферою функціонування метафор, які виконують декоративну функцію, є художня мова, бо «...у мові метафора звичайно не помітна, але в художній прозі вона вживається свідомо, навмисне, отримує особливе завдання» [1: 150]. У зв'язку із цим часто таку метафору називають художньою, поетичною, тропеїчною, індивідуальною, індивідуально-авторською, творчою, оказіональною, метафорою стилю і т.п.

Г. Складаревська пропонує розрізнити мовну і художню метафору таким чином: «Загальнономовна метафора має системний характер, об'єктивна (відбиває колективні предметно-логічні зв'язки), виконує комунікативну функцію, «анонімна», відтворювана.

Художня метафора позасистемна, суб'єктивна (відбиває індивідуальний погляд на світ), виконує естетичну функцію, зберігає «авторство», має максимальну синтагматичну обумовленість, унікальна, неповторна» [7: 40]. Отже, функціонуючи в тексті, художня метафора відбиває індивідуально-своєрідну художню систему, особистий стиль письменника, є тропеїчним засобом, який будується на основі вживання слів або виразів у переносному значенні за подібністю, аналогією, підсилюючи тим самим образність і виразність мови.

Художня творчість М. Коцюбинського ставала предметом дослідження таких учених: М. Гришюта, К. Дорошенко, В. Дроздовський, Л. Іванов, П. Колесник, Н. Калениченко, М. Костенко, Л. Паламарчук, Ф. Приходько, В. Фащенко та ін., при цьому мовотворчість письменника аналізувалась досить широко: враховувались життєвий і творчий шлях автора, суспільно-політичні й особисті вподобання, творчі особливості його ідіостилу. Вивчення лінгвістичних особливостей мови М. Коцюбинського мало переважно комплексний характер (І. Білодід, В. Вашенко).

Останнім часом з'явилось чимало праць, які по-новому оцінюють творчість митця. Особливу увагу дослідників привертає метафора як засіб моделювання художнього світу М. Коцюбинського (О. Коляденко, Т. Матвеева, А. Скачков, С. Форманова). Але чимало аспектів у цьому річизі залишаються малодослідженими.

Мета цієї розвідки – виявити й схарактеризувати метафору як один із засобів відтворення природи в новелістиці письменника молдавського циклу.

У мові новел М. Коцюбинського зазначеного періоду метафоризації зазнають такі об'єкти природи: *небо, сонце, зорі, місяць, сніг, вітер, туман, дощ, хмари, іла, земля, повітря, гори, долина, озеро, річка, плесо, дерева, куці, трав'янисті рослини*. Наприклад: *Цвіли яблуні, тихе повітря дихало чудовими пахощами*[5: 35]; *Жайворонок співав, аж луна йшла під блакитне небо, а в лісі слухав того співу первоцвіт...*[5: 81]. Персоніфікація відбувається переважно

шляхом перенесення фізіологічних або психічних властивостей людини на образи простору. У процесі вербалізації такої метафори М. Коцюбинський використовує лексеми:

- на позначення частин і органів тіла: *Місячний промінь, мов біла веле-тенська рука, простягся під кущами до винограду* [5: 283]. У цьому контексті візуальне сприйняття світла місяця, що проникає крізь кущі винограду у вигляді смуг, письменник аналогізує з руками. Така художня інтерпретація формується на основі асоціації за подібністю форми зіставлених об'єктів;
- фізіологічних процесів: *Байдужно дивиться на Замфіра завжди глухе на людські благання, вічно спокійне небо...* [5: 144]. У цьому реченні небесний простір постає у вигляді живої істоти, яка має очі, може дивитися. Така аналогія пов'язана з міфічними уявленнями людини про небо та небесні тіла як божества. При цьому підсилення образів додають метафоризовані епітети *байдужно, глухе, спокійне*, що підкреслюють асоціацію «небо – жива істота, божество», яке залишається вічно байдужим, глухим до благань людини.

Наявність у структурі метафори слів-антропоморфізмів не завжди є показником того, що відбувається процес олюднення. Це пов'язано з тим, що назви деяких фізіологічних процесів збігаються з аналогічними назвами, що стосуються фізіології тварин. Тоді визначити тип метафори можна лише за контекстом. Наприклад, на персоніфікацію можуть вказувати наявні порівняння та епітети: *Чорна пухка земля дихала вожістю, старі розкішні кущі здіймали догори, мов руки, цупке галуззя...* [5: 171]; *А в садках солодко дрімають окутані місячним сяйвом струнки тополі, широковиті липи, крилаті яблуні...* [5: 38]; *Розпечене повітря нашіло жаром і, здавалось, затаїло дух, не дихало...* [5: 65].

- почуттів й емоцій та їх виявів: *Два місяці неначе осміхаються один до одного* [5: 38]; *Раніше тепер прокидається сонце, щиріше доглядає землю* [5: 81]; *Молода струнка яворина зеленим верхівіттям осміхається до блакитного неба...* [5: 42]. У наведених зразках М. Коцюбинський уживає метафоризовані дієслова на позначення міжособистісних відносин, а саме зовнішнього вияву ставлення.

- психічних явищ і процесів: *...Яворина цікавим оком споглянула на широкий чудовий краєвид...* [5: 42]. У цьому контексті метафоризація компонентів дієслівної метафори ґрунтується на асоціації від сприйняття людиною об'єктів природи, що раптово з'являються під час її руху засобом пересування. У реченні *...А ось кущі сплелись стіною, не пускають його далі, наче благають не губити братів їх, повних ще життя і сили* [5: 135] метафоричний образ кущів винограду створюється автором на основі переносного вживання дієслів, що стосуються психічного стану людини, а також зорових асоціацій. Виникнення таких метафор зумовлене настроєм, індивідуальним сприйняттям ліричних героїв доквілля.

У мові новел молдавського циклу широко представлений рослинний світ – дерева, кущі, трав'янисті рослини, які теж залучаються письменником до процесу метафоризації. Це такі назви дерев: *верба, липа, ліщина, тополя, яблуня, яворина*, що є традиційними для українського фольклору. Зазначені лексеми набувають антропоморфічних ознак за допомогою дієслів фізіологічного стану: *А в садках солодко дрімають окутані місячним сяйвом струнки*

тополі, широковиті липи, крилаті яблуні...[5: 38]; дієслів мовленнєвої діяльності: *Лищина мов шепотіла круглим м'яким листом...*[5: 42]; ...*Кожне дерево кожним листочком шепотить якусь чарівне слово...*[5: 43]; дієслів сприйняття: ...*Осяяні дерева дивились на свої тіні...*[5: 139]; дієслів руху: *Високі дерева на краю лісу махали до вітру віттям...*[5: 38]; *Верби, садки, гори наче женуться назад...*[5: 115]; *Яворина скупалась в золотому промінні...*[5: 41].

В основі образів рослин лежить метафорична транспозиція «від сфери неживого до сфери живого»: *Буйна листва куців дихала ще нічною прохолодою.* [5: 132]; *Спить зимою виноградна лоза...*[5: 117];...*Кетяги солодко дрімують серед лапатоного листя...*[5: 282] ...*Первоцвіт неначе дякував золотому сонечку...*[5 81].

Генітивні метафори в мові новел М. Коцюбинського молдавського циклу ґрунтуються на таких аналогіях, а саме: на перенесенні назв явищ водної стихії, водних просторів на назви рослин: *Ціле море хвилястого комишу ховало від людського ока блискучі озераця та гирла* [5: 122]; *Чорне, збурене море виноградних куців хвилями збігає з гори в долину* [5: 174]; *Зелене море листя грало долі всіма сутіннями барв...*[5: 115]; *Вона покохала те море кучерявої зелені...*[5: 272]; на перенесенні назв будівель на назви рослин: ...*Куці винограду безладно розповзлися по вогкій землі, опутались гіллячками і напнули над землею гарний намет густого листя...*[5: 282]; на перенесенні назв ткацьких виробів на назви рослин: ...*А попід горами зазеленів розкішний килим виноградників* [5: 132].

Отже, ми бачимо, що світ рослин у творах письменника молдавського циклу містить значну кількість метафоризованих образів, які наділені як ознаками живих істот, так і ознаками неживих предметів.

Для мови творів М. Коцюбинського властива конвергенція тропів, а саме сполучення метафори й порівняння в одній синтаксичній конструкції. Перш за все це порівняльні складнопідрядні речення, а також прості речення, ускладнені порівняльним зворотом, відокремленими членами речення; багатоконпонентні структури із сурядним і підрядним зв'язком, наприклад: 1) Метафора + порівняння: *Вітер вив, мов дикий звір...*[5: 39]; *Вчора набігла хмарка, мов чумацьке ряденце...*[5: 51]; ...*А в лісі слухав того співу первоцвіт і, здійнявши догори, мов руки, два зелені листочки та схиливши білу головку, наче дякував золотому сонечку...*[5: 81]; *Над зеленими нивами тремтіло гаряче повітря, неначе хто тряс перед очима блискучим серпанком* [5: 67]; *Високі дерева на краю лісу махали до вітру віттям, немов зачіпали його* [5: 38]; *З-за гори випливає місяць, наче визволяється з чорної хмари, що заляга крайнеба ...*[5: 39]; ...*Хмари спалахнули від сонячного проміння, мов солома від вогню* [5: 77]; *Місячний промінь, мов біла велетенська рука, простягся під кущами до винограду* [5: 283]; *Сонце, поволі спускаючись на захід, немов росте, яснішає, розпалюється...* [5: 159]. 2) Метафоризована відокремлена обставина способу дії, виражена дієприслівниковим зворотом у складі багатоконпонентних синтаксичних конструкцій: ...*Звився жайворонок високо під чисте, неначе нове, небо і заспівав про те, що мертва земля ожила знов, що сонце, зрадівши частям землі, стало ласкавим, теплим, ясним...*[5: 81]. 3) Наявність при одному підметі кількох однорідних метафоричних присудків: *Срібне світло тихо підбирається до виноградника, залазить між куці, падає на кетяги. ...*[5: 283]; *Молода струнка*

яворина зеленим верхівіттям осміхнулася до блакитного неба, скупалась в золотому промінні, споглянула на широкий чудовий краєвид, розмовилась з вольним вітром...[5: 67]. 4) Наявність кількох однорідних підметів при метафоричному присудку: *Верби, садки, гори наче женуться назад, у село.....*[5: 115]; *І земля, і вода, і повітря – все послуло* [5: 38]. 5) Метафоризоване відокремлене означення, виражене дієприкметниковим зворотом: *Верби, садки, гори наче женуться назад, у село, обхоплені якимсь шаленим коловоротом...* [5: 115]; *Дерева, одягнені в легеньку одягу з срібного інею, облились делікатним рожевим світлом* [5: 77]. Отже, розглянувши граматичні особливості метафоричних моделей, ми з'ясували, що наявність відокремлених членів речення, виражених дієприслівниковими й дієприкметниковими зворотами, порівняльних конструкцій, розгорнутих тропів (однорідних метафоричних присудків та підметів) допомагає створювати авторіві таке унікальне явище, як метафора.

Проаналізований матеріал переконливо доводить, що М. Коцюбинський для зображення природи послуговується найрізноманітнішими типами метафор за перенесенням значення, за частиномовною приналежністю та за граматичною структурою. Продуктивною в мові новел молдавського циклу письменника є дієслівна метафора. При цьому автор користується загальнономовними метафорами, поширюючи їх новим, індивідуально-авторським метафоричним значенням. Насамперед, це вживання дієслів руху, що допомагають створити динамічні пейзажі природи.

Перспективою подальших розвідок є виявлення метафоричних моделей як засобу вербалізації природи в мові новел інших періодів М. Коцюбинського.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Будагов Р.А.** Писатели о языке и язык писателей / Р. А. Будагов. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 280 с.
2. **Вовк В.Н.** Языковая метафора в художественной речи: Природа вторичной номинации : [монографія] / В. Н. Вовк. – К.: «Наукова думка», 1986. – 140 с.
3. **Кравець Л.** Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст.: монографія / Лариса Кравець. – К.: ВЦ «Академія», 2012. – 416 с.
4. **Коляденко О.** Когнітивна метафора як засіб об'єктивації концепту «страх» у творах М. Коцюбинського / О. Коляденко // Українська мова. – 2009. – № 3. – С. 39 – 46.
5. **Коцюбинський М.** Твори в шести томах / М. Коцюбинський. – К.: Вид-во Академії Наук Української РСР, 1961. – Т. 2: Оповідання і повісті (1899 – 1909). – 406 с.
6. **Лісничий Д.В.** Метафора з дендронічним компонентом у поетичних творах першої половини ХХ століття (семантико-функціональний та лексикографічний аспекти) : [монографія]. – К.: ТОВ «ВБ «Аванпост-Прим», 2008. – 440 с.
7. **Скляревская Г.Н.** Метафора в системе языка / Г. Н. Скляревская. – [2-е изд., стереотипное]. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2004. – 166 с.

Тимченко Юлія Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Україна, 61168, м. Харків, вул. Блюхера, 2.

E-mail: yuliy-timchenko@mail.ru

<http://orcid.org/0000-0002-9132-3301>

Тymchenko Yulia Oleksandrivna – Candidate of Philology, Associate Professor at the Ukrainian Language Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Ukraine, 61168, Kharkiv, Bliukhera Str., 2.